

STM 1960

Sven E. Svensson †

Av Carl-Allan Moberg

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

SVEN E. SVENSSON †

DEN 22 APRIL 1960 avled director musices vid Uppsala universitet, fil. dr Sven E. Svensson, i en ålder av något över 60 år. Den hyllningsartikel som skulle ha tillkommit honom i denna årgång av vår tidskrift har därmed förvandlats till en minnesruna (med en antydning till ett litet stycke lokal musikhistoria från Uppsalas horisont).

Svensson, som var född i Västerås den 3 nov. 1899 men i unga år kom till Uppsala, tillhörde den ej fåtaliga äldre generation av arbetarpojkar som i eminent mening var danade för »den lärda vägen» men saknade ekonomiska möjligheter att gå den. Inte heller yrkesmusikerns bana var lätt att beträda: utbildningsmöjligheterna utanför de officiella undervisningsanstalterna var försvinnande få och svaga, och Uppsala utgjorde — trots sin karaktär av kulturcentrum nära huvudstaden — ej något undantag.

Men den unge violinisten tillvaratog väl vad som bjöds. Under slit-samma år som biograf- och restaurangmusiker efter första världskriget studerade han hos den tidvis som director musices fungerande, smått legendariske Wilhelm Lundgren (»Paganini»). Det var lektioner som till stor del fick betalas in natura på samma sätt som lärlingarna i äldre tiders musikerskrån men som i gengäld gav ynglingen både intellektuell träning och språklig och musikalisk styrsel, ty Lundgren var en god språkman med lång akademisk utbildning vid sidan av sin beaktansvärda kapacitet som musiker.

Från 1916 kom Svensson också med bland de yrkesmusiker som Akademiska kapellet hade behov av. Här förvärvade han orkestervana och en viss inblick i gängse symfonisk litteratur. Här var det också som hans och mina vägar f. f. g. korsades. Påpassligt utnyttjade han sitt kringflackande år som teaterkapellmästare på danska landsbygden 1918—19 att fördjupa sitt stråkinstrumentspel hos Peder Möller, liksom han tog tillfället i akt att få Wilhelm Stenhammars handledning i komposition från 1924, sedan denne blivit kapellmästare vid Kungl. teatern. På Alfred Einsteins råd studerade Svensson dirigering i Berlin 1932 hos Ernst Kunwald och fick ensam av kursens deltagare på övningsorkestrens begäran dirigera en svensk konsert i Schubertsaal (11/7 1932) med bl. a. Berwalds *Symphonie sérieuse* på programmet.

Men all denna utbildning till trots låg dock framtiden i hotfullt mörker, särskilt för en musiker utan officiella papper. Ljudfilmens triumfala genombrott betydde slutet på all biografmusicering och därmed raserandet av en trygg ekonomisk grundval, restaurangerna minskade eller drog in sina ensembler, konsertverksamheten och hemmusicerandet tunnades ut betänkligt, medan radio och grammofon var nymodiga och intressanta leksaker, som framgångsrikt vädjade till svenskarnas bekanta sinne för mekaniska ting. Det var sannerligen ej utan skäl som Musikhistoriska föreningen kallade dåv. riksprogramchefen Julius Rabe att tala den 19/3 1934 i X:an över ämnet Musikalisk depression, ett evenemang som samlade en publik på knappt 50 personer...

I Musikhistoriska föreningen och den ursprungligen som dess praktiska institut tänkta Uppsala musikskola, båda grundade våren 1930, fick Svensson rikt utlopp för sina musikaliska, pedagogiska och organisatoriska strävanden. Inom skolan, som tillkom övervägande på hans initiativ, var han under 15 år framåt medlem av direktionen, lärare i teori, ensemble- och violaspel. Genom skolans samverkan med det av Hugo Fredriksson i Alunda skapade Upplands musikercirkelförbund kom Svensson in i ett vitt förgrenat, mödosamt men också stimulerande folkbildningsarbete inom och sedermera också utom länet (genom de folkliga bildningsförbunden och Sveriges radio), vilket allt här skulle föra för långt att gå närmare in på. Det må räcka med att peka på hans konserte-

rande med Olandsorkestern (1932—39), som i sin art utgjort en krona på hans verk som ledare, lärare och inspirator i folkliga musikkretsar. Verksamhetsområdet sträckte sig över stora delar av mellersta och norra Uppland. De fyra årliga »anslagskonserterna» gavs i regel i Österbybruk, Örbyhus, Alunda och Vendel, en och annan även i Östhammar och Uppsala. Några gånger gjordes t. o. m. konsertresor till andra delar av landet, bl. a. i samband med godtemplarordens storlogemöten. Då några av det dåtida musikhistoriska seminariets medlemmar mer eller mindre regelbundet deltog i orkesterns arbete, fick flera av de av dem utredigerade »dübenmusikalierna» sitt ofta första uppförande genom Olandsorkestern, kompositioner av Albrici, familjen Düben, Agrell, Roman, Kraus, Zellbell d. y. och Haeffner. (Jfr Upländsk Årsbok 1939.)

Jämsides med Svenssons arbete inom Uppsala musikskola löpte hans verksamhet som konstnärlig ledare av Musikhistoriska föreningens då för tiden omfattande föranstaltningar. Jag nämner här endast några av de större: berwaldaftonen (mars 1931, med bl. a. stråckkvartetten i a och septetten), de två sångspelsprogrammen från Tiggaroperan till Tolvskillingsoperan (i samverkan med Arbetarinstitutet, okt. 1932), musikfesten i samband med Gustav-Adolfs-jubileet (11—13 nov. 1932), renässansaftonen (5/4 1933), Rameau-minnesfesten (tills. m. Alliance française d'Upsal, 16/11 1933), Haeffner-jubileet (7/12 1933), uppförandet av Pergolesis *Stabat mater* m. m. (tills. m. musikskolan i domkyrkan, 1934).

Dessa och liknande musikframföranden av »filharmonisk» karaktär från äldre musikepoker tvang Svensson att ta ställning till redigerings-tekniska problem och stilfrågor med hänsyn jämväl till de musikaliska krafter (övervägande amatörer), som stod honom till buds. Det var att kämpa med alla de välkända svårigheter som det borgerliga konsertväsendet alltid vidkänts från begynnelsen. Men här till kom extra svårigheter av mera lokalbetonat slag. I manskörssångens förlovade stamort var tillgången på villiga mansröster mycket begränsad, konkurrensen om de fåtaliga ensembleutövarna hård, lånet av t. ex. pukor var något av ett äventyr och redan frågan om notställ utgjorde ett oroselement.

Men utöver detta kom framdragandet av källor till de musikaliska verken (mestadels ur UUB:s saml.), bearbetningen av musiken och utskrivningen av stämmaterialet (på stenciler). Ett av de största men också framgångsrikaste företagen var otvivelaktigt Gustav-Adolfs-festen i universitetsaulan, som utom den offentliga generalrepetitionen upptog dubblade konserter inför c:a 3 500 personer (till stor del från Stockholm i 3 extratåg). I samband därmed framställdes nära 1 000 stencilerade stämlblad för körens behov, till avsevärd del vilande på Svenssons egenhändiga utskrifter.

Det föll sig ganska naturligt att en man med så betydande meriter av både teoretisk, praktisk och konstnärlig art som dem Svensson skaffat sig under 1930-talets förlopp sakligt sett borde ligga väl till som efterträdare till Hugo Alfvén, då denne 1937/38 ingick i pensionsåldern. Då Svensson också verkligen utnämndes till director musices från 1 juli 1939 skedde det efter en av de mest upprivande befördringsstrider som utkämpats vid Uppsala lärosäte i nyare tid. När man i dag blickar tillbaka på denna olustiga och kraftförödande strid, må man få konstatera, att Svensson kommit alla de olycksprofetior på skam som siade om förfall i stadens musikliv och ogynnsamma återverkningar på director-musices-tjänstens erkända betydelse för hela landets musikliv. Svensson har väl ryktat sitt svåra värv, ej blott i kraft av sina kunskaper och färdigheter utan också tack vare redbarheten i uppsåtet och generositeten i sitt väsende.

Som director musices kunde Svensson med auktoritet och kraft ägna universitetsmusiken sin fulla uppmärksamhet. Akademiska kapellets senare genomförda uppdelning på en allmän och en specialistgrupp har varit resultatet av ett hängivet, energiskt och skickligt genomfört uppfostringsarbete, som skapat förutsättningar för en viss konstnärligt betonad ensembleverksamhet utan att äventyra kapellets traditionella akademiska uppgift som en rekreations- och kulturvårdande institution. Sinnrika musikbearbetningar för skilda akademiska festligheter tillförde han kapellets repertoar vid sidan av originalverk som kantaten vid teol. dr-promotionen till firandet av 1541 års svenska bibelöversättning 1941 (till text av Karl-Gustaf Hildebrand).

Även Svenssons pedagogiska insats för den musikaliska folkbildningen kunde nu komma till sin rätt i större sammanhang. På dåv. AB Radio-tjänsts uppdrag utarbetade han studiebrev för den livliga musikcirkelrörelsen, ca 100 stencilerade foliosidor med analyser av lämpliga musikverk och utförliga uppförandepraktiska råd och anvisningar. För radiobruk verkställde han talrika (delvis tryckta) bearbetningar av svenska (och utländska) tonsättare, såsom P. Brant, G. Düben, G. Friderici, M. de Ron, J. H. Roman, A. Wäsström, J. Wikmanson och F. Zellbell d. y. Även vårt samfunds serie av »Äldre svensk musik» har han berikat: hans utgåva av Romans Jubilate blev rent av en best seller och har inbragt samfundet vackra slantar.

Redan före Svenssons utnämning till universitetets dir. mus. hade hans kapacitet tagits i anspråk för undervisning i musikteori av de studenter som läste »musikhistoria med musikteori» (som ämnet då hette). Undervisningen skedde inom musikskolans ram efter dess vanliga (låga) taxa. Som universitetets tjänsteman fortsatte Svensson sin undervisning men nu utan arvode. Endast undantagsvis hade universitetet före 1959 möjlighet till någon ekonomisk gottgörelse. Studierna skedde (och sker allt-

jämt) efter den lärobok i harmonilära Svensson publicerade 1933. Upplagan var på ca 2 000 ex., av vilka närmare 200 försålles under första och resten under de följande 20 åren! Men så var inte heller mottagandet av den från all äldre svensk tradition avvikande läroboken gynnsamt i dåvarande läge, och förståelsen för den nymodiga behandlingen underlättades ej heller av framställningen, som rörde föga av den obestridliga pedagogiska talang dess förf. visade i senare publikationer.

I STM publicerade Svensson under årens lopp ett antal värdefulla, delvis originella bidrag. Ett av de bästa är den första uppsatsen, Till frågan om Bachs harmoniska polyfoni (STM 14, 1932), som icke utan framgång vill göra gällande, att Bach vid koncipieringen av satser i cykliska verk vägletts av en för delarna gemensam harmonisk storkadens. Svensson fullföljde emellertid ej undersökningar av denna typ utan kom i stället allt mera in på tonsystems- och temperaturfrågor. Hans viktigaste bidrag härvidlag är Vårt tonsystem och dess temperaturer (STM 32, 1950) och den med anslag från Humanistiska fonden tryckta studien om intervallernas dissonansintensitet (STM 33, 1951) med dess fascinerande »klangrytm»-metod, om vars begränsade räckvidd förf. var väl medveten men som i hans hand under försiktiga reservationer ändock medger märkliga iakttagelser. Svenssons intresse fängslades också starkt av strävan efter att med objektiva medel fastslå melodiska egenskaper, dels genom en bestämning av melodibågens visuella karaktär, dels de ingående tonernas »kvintspänning», dvs deras latent harmoniska intensitet. Hypotesen, som är framlagd endast i hans (på Bonniers förl. tills. m. prof. E. Noreen utgivna) illustrerade lexikon (s. v. Kvintspänning), blev dock aldrig vederbörligen utbyggd och framlagd för diskussion men utnyttjades praktiskt i hans undervisning.

Bland de biografiska och stilistiska undersökningarna märkes uppsatserna om Emil Sjögrens vokala lyrik (STM 17, 1935) och Peterson-Bergers harmoniska stil (P.-B.-festskriften 1937), två förebildliga studier av aktuellt intresse i den allt mera brännande diskussionen av frågan om vad som menas med en svensk nationalromantisk stil. I bokform föreligger hans biografi över Hugo Alfvén (1946), Joseph Haydns stråkkvartetter (1948) och Musik i teori och praxis (1952); en bearbetning på gränsen till ett självständigt bidrag är hans översättning av W. Stauders bok, Das kleine Buch der Musikinstrumente (En bok om musikinstrument, 1958).

Sin uppskattning av Svenssons rika insatser för upsaliensisk och svensk musikkultur visade Uppsala universitet, då det 1945 kreerade honom till fil. hedersdoktor, och Musikaliska akademien, då den 1959 förlänade honom sin guldmedalj För tonkonstens främjande. I Uppsala musikliv togs Svensson flitigt i anspråk som dirigent i Konsertföreningen, ledare av Kammarmusikföreningen, ledamot av styrelsen för Kommunala

musikskolan och som tonsättare. Han var Upsala Nya Tidnings musikrecensent åren 1933—40.

Som tonsättare har Svensson efterlämnat en kvantitativt rel. liten men tekniskt utomordentligt gedigen och konstnärligt betydande produktion, bl. a. en mässa (1932), orkesterverk som symfonin i e (1937), divertimento (1940), serenad för 2 stråkorkestrar (1941), Adagio och Fantasia gotica (båda 1949), kammarmusik som två stråkkvartetter (D, 1938, G 1940) scenmusik, sånger m. m. Framträdande drag är en överlägsen kontrapunktisk konst, kombinerad med en avancerad men funktionsstyrd harmonik. Svensson ville s. a. s. i konstnärlig form bestyrka, vad han som teoretiker visat, nämligen att samspelet mellan kontrapunktisk och funktionsharmonisk sats för en tonsättare ännu är långt ifrån fullt utnyttjat, — alltså en sorts modifierad regersynpunkt. I sina senare verk lättade dock tonsättaren avsevärt på det kontrapunktiska smidet till förmån för en intim, stundom helt betagande harmonisk lyrism. Det är inte omöjligt att hans stora och talrika folkmusikaliska parafraaser (uvertyren Uppland, 1938, musiken till Per Johannes' Östhammarsspel, 1947, Karin Alinders Trefaldighetsnatten, och G. Österbergs österbyspel, Smeder och brukspatroner, 1949, m. fl.) kan ha bidragit härtill.

Sven E. Svensson tillhörde en i Sverige mycket sällsynt typ av musiker: den intellektuella. Han hörde till de människor som utan att åsidosätta den spontana musikupplevelsen eller att förtrycka det musikaliska temperamentet samtidigt drives att fråga sig om verkligheten därbakom och som aldrig förtröttas att söka efter svar. Naturvetenskapliga anlag utgjorde förvisso bakgrunden till hans originella och energiska framstötar på musikteorins fält för att komma väsentliga drag av tonande lagbundenhet in på livet. Men lika stark var hans nyfikenhet på historiska och stilistiska traditionslinjer.

Svenssons intellektuella lidelse gällde dock aldrig ensidigt blott musiken. Man frapperades alltid av en imponerande bildningssträvan, en outsläckt törst efter vetande, som med åren förvandlade den f. d. biograf- och restaurangmusikern till en musikalisk facklärare och en sällsynt allmänbildad människa, vars goda minne, skarpa iakttagelseförmåga och öppna sinne för tillvarons irrationella faktorer gjorde honom till en rik och levande människa och en charmerande personlighet.

Det drag i hans väsen som hans vänner alldeles särskilt skall minnas var hans generositet. Deltagarna i Akademiska kapellets övningar eller i musikforskningens teoriundervisning kan vittna om hans stränga krav och omutliga rättvisa men också om hans frikostighet att lära och leda vida utöver vad föreskrifter kunde ange som lagom. Frikostigt delade han med sig också åt sina vänner. Denna generositet tog sig också uttryck i en sällsynt vidsyn — musikaliskt och allmänmänskligt —, som under svåra år av ekonomiskt betryck och hånfullt förakt från det

musikaliska ståndssamhället bevarade honom från bittert människoförakt och egoistisk självupptagenhet, faror som i en sådan situation ej alltid är lätta att undgå.

Svensson var förvisso en i svenskt musikaliskt bildningsväsende ovanlig, ja unik personlighet. »Det vilade över honom samma drag av osannolikhet som över vissa figurer i Thomas Manns typgalleri», skriver rektor Nils L. Wallin i sin runa (Ur Hembygden 39, 1960, s. 14). »Han var väl medveten om sin lärdom men han hade själv perspektiv på det bisarra och otidsenliga i sin situation, ett perspektiv, som gjorde honom till en varm och levande humorist. Hans spekulativa läggning gjorde att ett samtal med honom kunde föra till de mest oanade tankelinjer, till hypoteser, som fängslade och lockade. Samtidigt var blicken i de stora tunga ögonen mänsklig och medkännande som hos en människa, som upplevt och förstått mycket...»

Carl-Allan Moberg